

İktidar ve Beden: Cumhuriyet Döneminde Çukurova ve Çevresinde Şalvar Yasağı

Power and Human Body: Shalwar Ban on Çukurova and Around in Republic Era

Önder DUMAN

(ORCID: 0000-0002-4359-3761)

Ondokuz Mayıs Üniversitesi - Samsun

Öz: Tarihsel süreçte iktidarlar, dinler ve toplumsal düzenler ceza, eğitime, damgalama, kıyafet belirleme, yargılama vb. gibi müdahale araçları ile insan bedenini şekillendirmişler, disipline etmişlerdir. Bu şekilde yürüyen iktidar beden ilişkisinin Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de kılık kıyafet alanında önemli etkileri olduğu bir gerçektir. Şapka Kanunu ile başlayan bu etki, çarşaf yasakları ile bu makalenin de ana eksenini oluşturan şalvar yasakları ile devam etmiştir. Potur, zıpka, karadon gibi bölgeden bölgeye farklı isimlerle adlandırılan ve geleneksel erkek giyiminin önemli bileşenlerinden olan şalvar Şapka Kanununun hemen akabinde bazı yerlerde yasaklanmaya çalışılmıştır. Ancak söz konusu yasak esas olarak 1930’ların ortalarında Çukurova ve çevresinde tatbik edilmiştir. Şalvar yasağı şapkada olduğu gibi bir kanun üzerinden değil, yerel idare meclislerince alınan kararlar üzerinden uygulanmaya çalışılmıştır. Yasak Adana özelinde zaman zaman unutulmuşsa da yerel basın da etkisi ile 1940’larda ve hatta Demokrat Parti iktidarı yıllarında da uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şalvar, Yasak, İktidar, Beden, Çukurova.

Abstract: Historically, powers, religions and social orders have shaped and disciplined the human body through means of intervention such as punishment, training, stigmatization, dressing, judging and so on. In this way the ruling body relationship in the early years of the Republic of marching in dress in Turkey is the fact that there is a significant effect. This effect, which started with the Hat Law, continued with the prohibitions on sheets and the shalwar bans that are the main axis of this article. It was tried to be banned in some places immediately following the Hat Law, which is named as different names for the regions such as potur, zıpka, karadon and which is one of the important components of traditional men's wear. However, the prohibition was mainly applied around Cukurova and around the mid-1930s. It was tried to be applied through the decisions taken by the local administrative councils, not by a law like the shalwar ban is in the hat. Although forbidden from time to time in Adana was forgotten, the local press was also influenced by the influence in the 1940s and even during the Democratic Party's ruling years.

Keywords: Shalwar, Prohibition, Power, Human Body, Cukurova.

Giriş

Dinler, iktidarlar, toplumsal düzenler ve ideolojiler neredeyse tüm insanlık tarihi boyunca insan bedeni üzerinde denetim kurmaya, onu disipline etmeye çalışmışlardır. Örneğin dinler mensubiyeti ve o mensubiyetin şartlarını büyük ölçüde bedensel pratiklere bağlarken, ibadetler çoğunlukla bedenin belirli şekillere girmesi veya belirli şekillerden kaçınması biçiminde olmuştur. Dolayısıyla din kendi varlığını çoğunlukla beden üzerinden göstermiştir¹. Tarihsel

¹ Ejder Okumuş, “Bedene Müdahalenin Sosyolojisi”, *Beden Sosyolojisi*, Editör: Kadir Canatan, Açılım Kitap, İstanbul 2011, s. 51.

süreçte sadece dinler değil ideolojiler, toplumsal düzenler ve iktidarlar da insan bedenine müdahale etmek, beden üzerinde denetim kurmak istemişler²; “ceza, kuşatma, eğitime, terbiye etme, damgalama, kıyafet belirleme, yargılama, medyatik araçlarla etki altına alma ve benzeri gibi doğrudan müdahale etme araçları”³ ile bedenleri belirli bir kalıba sokmuşlar, disipline etmişlerdir⁴.

İnsanlık tarihindeki bu iktidar-beden ilişkisinin yansımalarını Türk tarihinde ve bilhassa Osmanlı son döneminde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında da görmek mümkündür. Türk modernleşmesi olarak nitelenebilecek olan 19. ve 20. yüzyıldaki iktidar uygulamalarına bakıldığında yukarıda sayılan bedene müdahale araçlarının neredeyse tümünün kullanıldığı rahatlıkla görülebilir. Ancak bunlar içerisinde gerek karakteristiği ve gerekse de toplumda uyandırmış olduğu infial açısından kılık kıyafete yönelik müdahaleler çok daha dikkat çekmiştir. Bilindiği üzere bu alanda ilk düzenleme II. Mahmut’un saltanat yıllarında hayata geçirilmiştir. Bu dönemde cübbe ve sarık takma ayrıcalığı ulemaya verilirken, fes resmi başlık olarak kabul edilmiş, redingotlar, pantolonlar ve siyah derili potinler giyilmeye başlanmıştır⁵. Kılık kıyafete yönelik müdahale Cumhuriyet dönemine gelindiğinde yine gündeme gelirken, bu kez II. Mahmut’un getirmiş olduğu fes yasaklanmış, yerine şapka ikame edilmiştir. Bununla da yetinilmemiş, 1934’te bazı dini kisvelerin giyimine yönelik bir yasaklama getirilmiş ve eşzamanlı olarak vilayet idare meclisleri ve belediyeler üzerinden çarşaf yasakları hayata geçirilmiştir⁶.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında iktidarın kılık kıyafet üzerinden bedene yönelik müdahalesi bunlarla da sınırlı kalmamış, bilhassa güneyde Çukurova bölgesinde erkek giyiminin en önemli bileşenlerinden biri olan şalvar da yasaklanmıştır. İşte mevcut makale pek bilinmeyen bu konuyu, Çukurova bölgesinde yerel idareler üzerinden yürütülen ve bir modernleşme eğilimi olarak sunulan şalvar yasağını ele almaktadır. Esas konuya geçmeden evvel bir tarihsel altyapı olması itibarıyla Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin ana karakteri üzerinde durmak ve bunun kılık kıyafet düzlemindeki ilk uygulamalarına temas etmek faydalı olacaktır.

Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesi ve Kılık Kıyafet

Şerif Mardin’in ifadesi ile bir modernite projesi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı Devleti ile bir süreklilik ilişkisi içinde bulunduğunu, Cumhuriyetin Osmanlı bakiyesinin radikal bir reorganizasyonu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁷. Gerçekten de Cumhuriyet döneminde değişim ve dönüşümün nesnesi olan birçok konu Osmanlı’nın son yarım asrında da gündemde yer bulmuştur. Kılık kıyafet, yazı, bürokrasinin yeniden düzenlenmesi vesaire gibi pek çok konu II. Mahmut döneminden başlamak üzere Tanzimat ve onu takip eden Meşrutiyet yıllarında ya tartışılmış, ya da bu alanlarda değişim ve dönüşüme gidilmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesini bir anda ortaya çıkmış bir olgu olmaktan ziyade, “Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet üçlemesinin vardığı nihai nokta” olarak tanımlamak da mümkündür⁸.

² Yasin Aktay, “İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları”, *Sivil Toplum Dergisi*, S: 2, Mayıs- Haziran 2003, s. 19.

³ Gülay Özdemir Akgündüz, “Foucault’ta İktidar ve Beden İlişkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S: 38 (Eylül-Ekim 2013), s. 12.

⁴ Aktay, “İktidarın Nesnesi...”, s. 21.

⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s. 194-198.

⁶ Cihan Aktaş, *Tanzimat’tan 12 Mart’a Kılık-Kıyafet ve İktidar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 209-210.

⁷ Fuat Keyman, “Şerif Mardin’i Okumak: Modernleşme, Yorumbilgisel Yaklaşım ve Türkiye”, *Şerif Mardin’e Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 45.

⁸ İlbeyi Özer, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yaşam ve Moda*, Truva Yayınları, İstanbul 2009, s. 14.

Bu şekilde Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında bir devamlılık ilişkisi mevcut olmakla birlikte, bir kopuşun, kırılmanın da var olduğu şüphesizdir. Her şeyden önce Cumhuriyetle beraber bir ulus-devlet tasarımı söz konusudur. Yeni dönemle birlikte Türkiye'nin laik, modern bir ulus-devlete dönüştürülmesi tasarlanmış, buna yönelik olarak Cumhuriyetin ilanından başlanarak laiklik, cumhuriyetçilik, ulusçuluk-milliyetçilik, halkçılık, inkılapçılık ve devletçilik ilkeleri çerçevesinde hemen her alanda radikal düzenlemeler hayata geçirilmiştir⁹. Cumhuriyetin kurucu iradesi bu radikal değişime imza atarken, aynı zamanda Tanzimat'tan beri yaşana gelen düalizmi, doğu-batı ikilemini de ortadan kaldırmıştır¹⁰. Nitekim Peyami Safa bu durumu şu şekilde anlatır¹¹: “Atatürk bu büyük ameliyatı yaptı... Artık Tanzimat'ın yarı şer'i, yarı nizami mahkemelerinden eser kalmayacaktı; artık Türk maarifi yarı mektep, yarı medrese içinde bilgi dağıtmayacaktı; artık enveriye şu bu gibi yarı şapka, yarı külah acayip serpuşlar aranmayacaktı; artık yarı alaturka ve alafranga musiki olmayacak ve Türk kadını yarı tavuk, yarı insan halinden çıkacaktı. Atatürk'ten evvel Tanzimat ve Meşrutiyet gibi bütün inkılap hareketleri yarım adamların yarım adımlarıydı...”

Kısacası Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesi bir devamlılık ile birlikte düalizmi ortadan kaldırması ve modern ulus devlet tasarımı ile Osmanlı mirasından “mutlak bir kopuşu”¹² da hayata geçirmiştir. Bu yeni dönemle birlikte devletin kurucu iradesi “toplumu bir mülk nesnesi”, “devleti de bu mülkün sahibi” olarak tanımlamış, patrimonial bir devlet anlayışıyla¹³ “halkla birlikte bir devlet yaratmaktan ziyade, devleti oluşturduktan sonra ona bir halk tesis etmek”¹⁴ istemiştir. Yeni yönetim bu düşünceyi hayata geçirirken “radikal ve dikey bir müdahaleyi” esas alan reformist yaklaşımı benimsemiş¹⁵ ve bu kapsamda yaşam tarzından dış görünümüne, alfabeye ve müziğe kadar toplumu bütünüyle değiştirmeye yönelik düzenlemeleri hayata geçirmiştir.

Bu değişim ve dönüşüm döneminde hiç şüphesiz etki ve tepki boyutu itibarıyla kılık ve kıyafete yönelik müdahaleler çok daha fazla dikkat çekmiştir. Cumhuriyetin kurucu iradesi “eski ve işlevini yitirmiş kurumların terki kadar, yaşam ve giyim tarzında batılı normların kabulünü modernleşmenin temel ölçütlerinden biri olarak” gördüğü¹⁶ için devletin kuruluşunun hemen sonrasında bu alanda bir değişime gitmiştir: “Uygarım diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatı ile yaşam tarzı ile baştan aşağı dış görünüşüyle uygar olduğunu göstermek zorundadır...” diyerek bunu açıkça dile getiren kurucu iradenin lideri Mustafa Kemal, bilindiği üzere ilk hamlesini de şapka ile yapmıştır¹⁷.

Şapka, diğer bir ifadeyle fes meselesi esasında II. Meşrutiyet yıllarında ortaya çıkmış olup, bu konu etrafında oldukça hararetli tartışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı beylerin fesin kaldırılmasına yönelik dikkate değer yazılar kaleme aldıkları tespit edilmektedir¹⁸. Milli mücadele yıllarına gelindiğinde Büyük Millet Meclisi'nde fesin kaldırılmasının yine gündeme geldiği, 29 Nisan 1920'de Bursa

⁹ İbrahim Mavi, *İktidar ve Beden: Türkiye'de Başörtüsü Sorunu*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Karahisar 2012, s. 112-113.

¹⁰ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul 2011, s.82.

¹¹ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 91-92.

¹² Tanıl Bora, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 24.

¹³ Ahmet İnsel, “Giriş”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, c: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 21.

¹⁴ Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 14.

¹⁵ İnsel, “Giriş”, s. 22.

¹⁶ Göle, *Modern Mahrem...*, s. 86.

¹⁷ Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 114-115.

¹⁸ Selâmi Kılıç, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılâbı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, c: 4, S: 16 (1995), s. 531-533.; Necdet Aysal, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, X/22 (Bahar 2011), s. 9-11.

Mebusu Operatör Emin ve Sinop Mebusu Şevket beylerin resmi başlık olarak kalpağı önerdikleri görülmektedir¹⁹.

Tüm bu tartışma ve önerilere karşın varlığını Cumhuriyet dönemine taşıyan fesin kaldırılması ve yerine şapkanın ikame edilmesi 1925'te mümkün olmuştur. Ağustos 1925 sonunda Mustafa Kemal çıktığı yurt gezisinde Kastamonu, İnebolu ve Çankırı'da halk ile temasında hem ilk defa şapka giymiş, hem de şapka hakkında konuşmalar yaparak bir nevi kitleleri psikolojik açıdan bu köklü değişime alıştırmaya çalışmıştır²⁰. Bu gezi sonrası 16 Ekim 1925'te "Şapka İktisası" hakkındaki kanun teklifi Meclis Başkanlığı'na verilmiş, ilgili komisyondan geçen teklif 25 Ekim'deki genel kurulda kabul edilmiştir. Kanun kadın giyimine dair bir hüküm içermeyen kanun, sadece erkek giyiminin başlık kısmına yönelik bir şekli yenilik getirmekteydi²¹.

Şapka Kanunu şekli ve kısmî bir yenilik olsa da esasında geri planda çok daha geniş bir anlam içermekteydi. Nitekim Falih Rıfkı bu düzenlemeye "Şapka bir başlık taklidi değil, tefekkür inkılabının bir sembolü idi"²² derken, bu gerçeğe vurgu yapmak istiyordu. Yine o dönemin yabancı gözlemcilerinden Ernest Jackh "Alelade kepleri ve fesleri attırmak suretiyle Atatürk Türkleri Osmanlı'dan ayırmış oldu" derken yine tam da söz konusu uygulamanın temel amacını ifade ediyordu. Gerçekten de bakıldığında Şapka Kanunu ile Cumhuriyetin kurucu iradesi geçmiş ile, Osmanlı ile özdeşleşmiş fes yerine Batı medeniyetinin simgesi şapkayı ikame ederek²³ hem Osmanlı kimliğinden sıyrılmak, hem de ulus devlet modelinde batılı normları benimsemiş yeni bir kimlik ihdas etmek adına topluma radikal bir müdahalede bulunmaktaydı.

Şapkanın dışında kılık kıyafet ile ilgili ikinci kanunî düzenleme 1934 Aralığı'nda hayata geçirildi. 3 Aralık 1934 tarihli kanun ile bu kez din adamlarının kıyafetleri düzenlenirken, din adamlarının ibadet ve törenler dışında dinsel kıyafetlerini giyemeyecekleri hükme bağlandı²⁴.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bunların dışında kılık kıyafette batılı normların kabulü anlamında kadın giyimine yönelik bir müdahale de söz konusudur. Bu müdahale 1930'ların ortalarında yoğunlaşan çarşaf yasaklamalarıdır. Nitekim söz konusu yasaklama kanunî bir tedbirden ziyade, yerel idareler, meclisler üzerinden alınan kararlar ya da halkevlerinin çarşaf çıkarma kampanyaları üzerinden tatbik edilmiştir²⁵. Çarşaf yasaklarının 5 Aralık 1934 tarihinde kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmesi sonrası neredeyse tüm ülke

¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 1, s. 149-150.

²⁰ Fahri Sakal, "Şapka İnkılabının Sosyal ve Ekonomik Yönü Destekler ve Köstekler", *Turkish Studies*, 2/4 (2007), s. 1309.

²¹ Kılıç, "Şapka Meselesi...", s. 540-544.; Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...", s. 17-18.

²² Falih Rıfkı Atay, *Çankaya Mustafa Kemal'in Çankayası*, Bateş Atatürk Dizisi, İstanbul 1998, s. 435.

²³ Göle, *Modern Mahrem...*, s. 87.

²⁴ T.C. Resmî Gazete, S: 2879 (13 Aralık 1934), s. 4527.

²⁵ Örneğin Samsun Halkevi 1934 Eylül ayı sonunda bu türden bir kampanya başlatmış ve kampanyasını Samsun vilayet gazetesinde şu şekilde duyurmuştur: "Çarşafklar çıkıyor Annelerimizin, kardeşlerimizin, kızlarımızın duygularına hepimizin saygıları var. İstiyoruz ki; annelerimizin, kız kardeşlerimizin, kızlarımızın da yaşadıkları şimdiki çağın dileğine uygun saygıları olsun.

Bir çok yerlerde çarşafkların çıkarıldığını hepimiz işitiyor, herkes biliyor.

Samsun'daki annelerimizi değil, Cumhuriyet çağında yetmişmiş kızlarımızı bile bugün de çarşafa bürünmüş görüyoruz.

Bu görünüş, Samsun'daki annelerimizin, kızlarımızın giyinişini Cumhuriyet isteğine ve dileğine uygun olmadığını göstermekte ve çok çirkin görünmektedir.

Bunun için istiyoruz ki, Samsun[lu] annelerimiz, kız kardeşlerimiz ve kızlarımız Cumhuriyetin dileğine Yaşadıkları şimdiki çağın isteğine uygun giyinişe bürünsünler", Samsun, 4 Birinci Teşrin 1934, s. 1.

sathına yayılması dikkat çekicidir. Nitekim Aralık 1934 sonunda Diyarbakır²⁶ ve Çankırı'da²⁷, Mart 1935'te Adana'da²⁸, Ağustos 1935'te Konya ve Elazığ'da²⁹, Eylül 1935'te Samsun³⁰ ve Kayseri'de³¹, Ekim 1935'te Bayburt'ta³² çarşaf yasağının hayata geçirildiği görülmektedir.

Erkek Bedenine Müdahalenin İkinci Perdesi: Şalvar Yasağı

Cumhuriyet döneminde yukarıda anlatılan çarşaf yasağı ile eşzamanlı olarak Çukurova ve havalisinde erkek giyimini batılı normlara uydurmak adına şalvar yasaklanmış ve pantolon giyimine yönelik idari yaptırımlar hayata geçirilmiştir. “Medeni” bir kıyafet olmadığı için yasaklanan şalvar veya şalvar türevi potur, zıpka, karadon gibi giysiler esasında Orta Asya’dan beri erkek giyiminin en önemli bileşeni idi. Şalvar ve benzeri giysiler savaşta at üstünde hareket kabiliyetini arttırması nedeniyle Hunlardan itibaren Türklerin en temel giysilerinden olmuştur. Tarihi kayıtlar Hunlardan sonra Göktürkler ve Uygurların şalvar ve türevi giysiler tercih ettiklerini göstermektedir. Türkler açısından bu kadar eski bir geçmişi olan şalvar sonraki Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde mahallî giyim bir parçası olmuş, bölgeden bölgeye farklı isimlerle nitelenmiştir. Çoğunlukla Rumeli’de buna potur denirken, Karadeniz’de zıpka ve başka bölgelerde çakşır, karadon gibi isimler kullanılmıştır³³.

Tarihsel ve kültürel bir değer ifade eden şalvar ve türevi giysilerin yasaklanması tıpkı çarşaf uygulamasında olduğu gibi kanun üzerinden değil, vilayet idare veya belediye meclislerinin almış oldukları kararları üzerinden tatbik edilmeye çalışılmıştır. Şalvara yönelik ilk yasaklamalar tespit edebildiğimiz kadarıyla şapka inkılabının hemen sonrasında başlamış olmakla birlikte, bu ilk uygulama ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. 1927 yılı başlarında Samsun’da Vilayet Meclisi’nin peçe, yaşmak ve çarşaf ile beraber şal, kuşak, zıpka, potur ve şalvar giyimini de yasakladığını görmekteyiz. Vali Kazım (İnanç) Bey başkanlığındaki Samsun Vilayet Meclisi’nin 27 Ocak 1927 tarihli bu kararına göre çarşaf ile birlikte erkeklerin giydikleri zıpka, potur ve şalvarların çıkarılması için halka Ağustos 1927 sonuna kadar mühlet tanınmakta, bu zamandan itibaren kadınların ancak manto, erkeklerin de ceket ve pantolon giyebilecekleri belirtilmekteydi. Kararda buna aykırı hareket edenler için ise “usulen takibat” yapılacağı şeklinde muğlak bir ifade yer almaktaydı³⁴.

Samsun’daki bu yasaklamanın uygulama boyutu ve sonuçları hakkında bir veri elimizde mevcut olmamakla birlikte, yasak kararının kamuoyunun malumu olması sonrası terzi esnafının bu yeni duruma göre hemen kendini konumlandığını söylemek mümkündür. Nitekim yasak kararının birkaç ay sonrası Samsun gazetelerinde terzilerin sık aralıklarla ilanlar verdiklerini ve bu ilanlarda “*son modaya muvafık tarzda elbise imal*” edildiği gibi bir ifadenin ön plana çıkarıldığı görülmektedir³⁵.

Şalvara dair tespit edebildiğimiz ilk yasaklardan bir diğeri de 1929’da Tarsus’ta hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 19 Şubat 1929’da Tarsus Türk Ocağında Kaymakam Demir Bey’in başkanlığında yapılan toplantıda Türkçe konuşma meselesinin yanı sıra yerel kadın ve erkek

²⁶ Cumhuriyet, 29 Birinci Kanun 1934, s. 3.

²⁷ Cumhuriyet, 31 Birinci Kanun 1934, s. 3.

²⁸ Türk Sözü, 25 Şubat 1935, s.2.

²⁹ Turan, 29 Ağustos 1935, s. 1.

³⁰ Ahali, 11 Eylül 1935, s. 1.

³¹ Cumhuriyet, 16 Eylül 1935, s. 3.

³² Cumhuriyet, 29 İkinci Teşrin 1935, s. 2.

³³ Fatma Ayhan, “ Türk Giyim Kültüründe Pantolonun Gelişimi ve Dünya Giyim Kültürüne Etkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S: 37 (Temmuz-Ağustos 2013), s. 3-8.

³⁴ Osman Köse, “Samsun’da Müftüler, Kıyafet Uygulaması, Cuma Tatili ve Türkçe Ezan-Namaz (1923-1950)”, *Gelenekten Moderniteye Samsun 1923-1950*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2014, s. 342-343.

³⁵ Samsun, 17 Mayıs 1927, s. 6.; Samsun, 29 Mayıs 1927, s.4.

giyimi ele alınmış ve toplantı sonunda çarşaf ve peçenin yanı sıra şalvar ve karadon yasaklanmıştır³⁶.

Bu ilk dönemdeki şalvar yasakları 1930'ların ortalarına gelindiğinde Çukurova ve havalisinde önemli ölçüde yaygınlık kazandı. Bu dönemde yasak konusunda öncülüğü Adana yaparken, Mart 1934 başlarında Adana Vilayet Meclisine dönemin gazetelerinin ifadesiyle “*külhanbeyliği karşı bir tedbir olmak üzere*” karadon/şalvar giyiminin yasaklanması ile ilgili bir “*takrir*” verilmiştir³⁷. Meclisin Nisan ve Mayıs ayı toplantılarında gündeme alınan takrir, burada kabul edilirken, eşzamanlı olarak bu yasağı tatbik edecek olan Belediye Meclisi'nden de aynı şekilde bir karar alınması sağlanmıştır. Her iki mecliste alınan nihai karara göre şalvar/karadon şehir merkezinde ve merkeze bağlı köylerde yasaklanıyor ve söz konusu yasak 1 Ocak 1935 tarihi itibarıyla başlıyordu³⁸.

Anlaşıldığı kadarıyla Adana'da yasak kararının alınması ile uygulanması arasında geçecek 6 aylık zaman dilimi bir geçiş ve hazırlık dönemi olarak öngörülmüştü. Bu dönemde şalvar ve karadonun yerine ikame edilecek batılı tarzdaki pantolonun tedariki en önemli sorun olarak ortada duruyordu. Yasağı bizzat tatbik edecek olan belediye kararın alınmasının hemen ardından bu konuya eğildi. Belediye Başkanı Turhan Cemal Bey öncelikle şehirdeki giyim işiyle uğraşan fabrikatörleri çağırarak batılı tarzdaki pantolonların dikim masrafları ile bunların yeni yıla yetiştirilmesi konusunu görüştü. Görüşmelerde fabrikatörler bezi dışarıdan gelmekte olan ve ortalama 400-500 kuruşa mal olan karadon yerine pantolonların 100-150 kuruşa mal olacağı ve daha kolaylıkla dikileceği taahhüdünde bulundular. Fabrikatörler ayrıca kendi çalışma yerlerinde bu yasağı hemen tatbik edeceklerini, işçilerinin hemen pantolon giymelerini sağlayacaklarını, buna uymayanları ise işten çıkaracaklarını vaat ettiler³⁹.

Ekim ayı ortalarına gelindiğinde Adana'da şalvar/karadon yasağına yönelik hazırlıklar neredeyse tamamlanmış bulunuyordu. Bir yandan giyim atölyelerinde pantolon dikimleri son hızla devam ederken, buralarda çalışan işçiler yasağı uymaya, karadon yerine pantolon giymeye başlamışlardı. Diğer taraftan Adana Valisi Tevfik Hadi ve Belediye Başkanı Turhan Cemal beyler yasağın öncelikle uygulanacağı sinema, bar, gazino gibi eğlence yerlerinde görevlendirilecek polis ve zabıta memurlarını belirlemişler, memurlara gerekli tebligatı yapmışlardı⁴⁰.

Bu şekilde tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra Adana Valiliği yasağın uygulanmasına bir ay kala gazetelere ilanlar vererek vatandaşları uyarılmaya başladı. Uyarı ilanlarında 1 Ocak 1935'ten itibaren Adana şehri ile merkeze bağlı köylerde şalvarın/karadonun yasaklandığı hatırlatılmakta, yasağı uymayanların 5 liradan 25 liraya kadar para cezası ile karşı karşıya kalacakları ve bu cezalara itiraz ve temyiz hakkının olmadığı belirtilmekte idi. “*Yüce vilayet katının buyruğu*” üst başlıklı ilan tam da şu ifadelerden oluşuyordu⁴¹:

“Her erkek yurttaş Pantolon giyecek

935 senesi ikinci kanun ayından itibaren Adana şehri ile merkez kazasına bağlı köyler halkının karadon giymeleri vilayet umumi meclisi ve vilayet idare heyeti kararıyla yasak edilmiş ve bir sene ara verilmiştir.

³⁶ Mehmet Pınar, *Mersin ve İçel'de Siyasi Hayat (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2012, s. 67.

³⁷ *Akşam*, 7 Mart 1934, s.2.

³⁸ *Türk Sözü*, 10 Birinci Kanun 1934, s. 1.; *Cumhuriyet*, 18 Teşrin Sani 1934, s. 6.; *Ulus*, 13 İlk Kanun 1934, s. 2.

³⁹ *Vakit*, 22 Mayıs 1934, s. 6.

⁴⁰ *Türk Sözü*, 7 İkinci Teşrin 1934, s. 1.; *Cumhuriyet*, 18 Teşrin Sani 1934, s. 6.

⁴¹ *Türk Sözü*, 10 Birinci Kanun 1934, s. 1.; *Türk Sözü*, 12 Birinci Kanun 1934, s. 1.

Bu müddet 1935 senesi ikinci kanun ayında bitecek ve yasak hükmü tatbik edilmeye başlanacaktır.

Bunun için ikinci kanun ayından itibaren üzerlerindeki karadonu bırakıp, pantolon giymek suretiyle medeni kıyafete girmeyenlerden idare heyeti kararıyla 5 liradan 25 liraya kadar para cezası alınacaktır. Bu cezalara karşı itiraz ve temyiz hakkı yoktur.

Son defa olarak umuma ilan bulunur.”

Valiliğin bu uyarı ilanları ile eşzamanlı olarak Adana’da yerel gazeteler yasağa yönelik geri sayım mahiyetinde son 10 gün içinde çerçeve içine alınmış “Arkadaş” seslenme ünlemleri şü ilanlara yer verdiler⁴².

“Arkadaş karadon ve şalvar yasağının başlamasına gün kaldı. Kendine ona göre çeki düzen ver. Cezaya çarpılma.”

Arkadaş yarın karadon ve şalvar yasağı başlıyor. Sokağa pantolonla çıkmazsan 5 liradan 25 liraya kadar para cezasına çarpılırsın.”⁴³

1 Ocak 1935 günü gelip çattığında Adana’da şalvar/karadon yasağı uygulanmaya başlandı. Umuma açık yerlerde erkeklerin yasağı uyup uymadıkları polis ve zabıta kuvvetleri tarafından sıkı biçimde denetlendi. Dönemin yerel gazetelerinin ifadesi ile “uygar, medeni kılık olan pantolon ve cekef” yerine şalvar ve karadon giyenler uyarıldı. Gazetelere bakılırsa ilk gün itibarıyla Adana’da halkın yasağa çoğunlukla uymaya çalıştığı söylenebilir. Buna karşılık maddi güçleri pantolon almaya yetmediği anlaşılan bazı kişilerin başka şeyler giymek ya da mevcut şalvarlara pantolon biçimini vermeye çalışarak yasak kapsamına girmemeye çalıştıkları dikkati çekmektedir. Nitekim bu durumu Türk Sözü gazetesi okuyucularına şu şekilde duyurmaktaydı⁴⁴:

“Bu gidişle bir kaç güne kadar eski şalvar karadon giyilmesi kalmayacaktır. Buna kuşku yok. Ancak dün gördüğümüz bir takım uygunsuzluğu şuracıkta imlemekte (işaret etmekte) asıg (fayda) umuyoruz.

Şapka yasası çıkınca, fesi atan birçok adamlar, düpedüz şapkayı giymeyerek başına mendil sardı, kasketin siperini kestirdi, şapka ile fes arasında uydurma bir biçim buldu gibiydi ve bu yasağa şöyle böyle dayanmak istedi.

Dün de şalvar yasağı başlayınca baktık ki tek tük adamlar şalvarı bir türlü bırakmadıkları için olsa gerek ya külot giymişler yahut da şalvara pantolon biçimi vererek yasaktan yakalarını kurtarmaya özenmişlerdi.”

İlk gün yaşanan bazı tekil aykırılıklara rağmen sonraki günlerde Adana’da şehir merkezinde şalvar yasağı neredeyse istisnasız şekilde uygulanmaya başladı. Yerel gazetelere bakılırsa vatandaş ilk zamanlar “... bu mübarekle pek öyle rastgele yere eskisi gibi bağdaş kuramıyorum”⁴⁵ gibi yakınmalarda bulunsa da pantolonlara uyum sağlamış görünüyor, ya da en azından yasağa aykırılığa dair zabıta haberlerine tesadüf edilmiyordu. Adana’daki şalvar yasağı uygulaması ve ortaya çıkan sonuç birinci hafta sonu itibarıyla ulusal basına da yansdı. Şalvar ve pantolon kıyafetli “Dün” ve “Bugün” ifadeli iki fotoğrafla süslenen haberler “Adana’da karadon ve şalvar tarihe karıştı” başlığı altında şu şekilde sunuluyordu⁴⁶: “Bu geri

⁴² Türk Sözü, 23 Birinci Kanun 1934, s. 1.; Türk Sözü, 27 Birinci Kanun 1934, s. 1.

⁴³ Türk Sözü, 31 Birinci Kanun 1934, s.1.

⁴⁴ Türk Sözü, 2 İkinci Kanun 1935, s. 1.

⁴⁵ Türk Sözü, 3 İkinci Kanun 1935, s. 1.

⁴⁶ Cumhuriyet, 9 İkinci Kanun 1935, s. 5.

ve biçimsiz kılığın terki Türkiye halkı tarafından sevinçle karşılandı... Yasak yılbaşından beri tatbik ediliyor ve halk bu yasağa sevinçle uymuş bulunuyor. Bugün ne şehir içinde ne de şehir ile alakalı köylerde şalvar ve karadon giyenlere rastlanmıyor. Eskiden karadon giyenlerin hepsi de şimdi pantolon giydiklerine memnundur..."

1935 yılı başında şalvarın Adana'da yasaklanması bir domino etkisi yaratırcasına çevre illerde de çok geçmeden kendini gösterdi. 1935 Şubat ayı ortalarında Tarsus Belediye Meclisi çarşafı beraber şalvar/karadon giyimine yönelik bir yasak kararı alırken⁴⁷, 10 Ağustos 1935 yasağın başlangıç tarihi olarak kabul edildi⁴⁸. 1935 Kasım ayına gelindiğinde bu kez Maraş şalvarın yasaklandığı yerler arasına girdi⁴⁹.

Maraş'ta söz konusu yasak ilk olarak 4 Kasım 1935'te valinin katılımıyla gerçekleşen CHP İl yönetim toplantısında konuşulmuş, toplantıda çarşaf ve peçe ile beraber erkeklerin giydiği kolsuz yazlık abanın ve şalvarın yasaklanması kararlaştırılmıştır. Çarşaf ve peçenin kaldırılması için nihai tarih 1 Ocak 1936 olarak belirlenirken, yazlık aba ve şalvar 1 Mayıs 1936 tarihi itibarıyla yasaklanıyordu. Adana'da olduğu gibi Maraş'ta da yasak şehir merkezi ile sınırlıydı. Söz konusu yasaklama kararı 5 Kasım 1935'te CHP Maraş İlyönkurul Başkanı ve Burdur Sayısları Halit Onaran tarafından Parti Genel Sekreterliğine bildirilirken, şalvarın "biçimsiz" bir kıyafet olması ve "bugününün icabatına asla uymaması" gibi gerekçeler sunulmuştu⁵⁰.

Anlaşıldığı kadarıyla Adana ve diğer yerlerde olduğu gibi Maraş'ta da yasak ile uygulama arasında yaklaşık altı aylık bir hazırlık dönemi öngörülmüş, bu dönem içinde erkeklerin pantolonlarını tedarik etmeleri planlanmıştı. Bu hazırlık döneminde yasaklama kararı ile beraber Maraş'taki bazı dokuma esnafının işlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları yönünde Ankara'ya şikâyet dilekçeleri gönderdikleri tespit edilmektedir. Nitekim bu türden bir dilekçe Kılıç Ali Mahallesi'nden Biçuv İbrahim tarafından kaleme alınmış olup, Biçuv İbrahim dilekçesinde kendisi gibi pek çok dokumacının şalvarın çulunu dokuyarak geçindiğini ve söz konusu yasak ile beraber dokuma tezgâhlarının kapanma tehlikesi içinde olduğunu belirtmekte, ekonomik anlamda ağır sonuçları olacak bu yasağın kaldırılmasını talep etmekteydi. Bu şikâyet Parti Genel Sekreterliğince Maraş'a iletilmiş olsa gerek, CHP İl Başkanı Halil Onaran buna cevap mahiyetinde 26 Ocak 1936'da bir yazı kaleme almıştır. Onaran yazısında şikâyet sahibi konumundakilerin 5-10 kişiyi geçmeyeceğini, bu kişilerin de bu yeni dönemde tezgâhlarını "ıslah ederek" ve daha "enli dokuma" yaparak "setre pantolon" yapımında kullanılacak kumaş imal edebileceklerini ifade ile bu birkaç tezgahtarın zamanın icaplarına uymak istemeyen ve kendi faydalarını anlamayan kimseler olduğunu belirtmekte ve bir anlamda yasaktan dönmenin mümkün olmadığını ifade etmekteydi⁵¹. CHP il başkanının bu açıklaması yeterli kabul edilmiş olsa gerek, itirazlara rağmen Maraş'ta şalvar yasağı Mayıs 1936'dan itibaren uygulamaya konuldu. Yasağın uygulanma süreci ve muhtemel tepkileri elimizdeki verilerden hareketle tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, Biçuv İbrahim'i konu olan yazışmalardan hareketle şalvar yasağı ile Maraş'ta geleneksel kıyafetin hammaddesini dokuyan tezgah sahiplerinin zor duruma düştüklerini, dolayısıyla yasağın ekonomik hayata olumsuz yansımalarının olduğunu ifade etmek mümkündür.

Şalvar yasağı bu dönemde Çukurova ile sınırlı kalmadı. Güneydoğu Anadolu'da Elazığ ve Diyarbakır'da da buna benzer yasaklar hayata geçirildi. 1935 Eylül ayı başında Elazığ'da

⁴⁷ *Türk Sözü*, 19 Şubat 1935, s. 1.

⁴⁸ *Akşam*, 22 Temmuz 1935, s. 6.

⁴⁹ *Son Posta*, 10 İkinci Teşrin 1935, s. 4.; *Akşam*, 9 Teşrin Sani 1935, s. 4.

⁵⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 490.01/17.88.1, Lef: 4.

⁵¹ *BCA*, 490.01/17.88.1, Lef: 9.

erkeklerin basının ifadesiyle “*alêlâcip şalvarla*” dolaşmaları yasaklanırken⁵², 1936 Şubatı’nda Diyarbakır Belediyesi “*yaşayış ve medeni kıyafete uygun olmadığı*” gerekçesiyle şalvar ve aba giyimine yasak getirdi⁵³.

1935-36 yıllarında yerel idareler üzerinden hayata geçirilen tüm bu yasaklamaların ne oranda ve ne kadar süreyle tatbik edildiğine dair maalesef elimizde bir veri mevcut değildir. Ancak gazetelerden takip edebildiğimiz kadarıyla şalvar yasağı sonraki yıllarda muhtelif vesilelerle Adana özelinde gündemdeki yerini korudu. Örneğin 1938 yılı şubat ayında Adana Vilayet Umum Meclisinin kararıyla şalvar/karadon yasağı ilçelerde de uygulanmaya başlandı⁵⁴. Merkezden sonra ilçeleri de içine alan bu yasak kararı yine polis ve zabıta yardımı ile hayata geçirilmeye çalışıldı⁵⁵. Tüm bu tedbirlere rağmen sonraki yıllarda bir çiftçi ve işçi memleketi olan Adana’da geleneksel kıyafet niteliğindeki şalvardan erkeklerin vazgeçmesi kolay olmadı. Anlaşıldığı kadarıyla yasak kararlarının birkaç yıl sonrasında polisiye tedbirler azalınca şalvar tekrar revaç buldu. Bu durum takip edebildiğimiz kadarıyla yerel basının ciddi biçimde tepkisini çekti. Örneğin 1944 yılına gelindiğinde Adana’da çıkan Türk Sözü gazetesi bu durumdan oldukça şikâyet etmekteydi. Gazeteye göre şalvara dair yasaklama kararı çoktan unutulmuş, şalvar giyimi tekrar yaygınlık kazanmıştı. Şalvarı “*bir külhanbeylik alameti olan ve gayri medeniliği ifade eden*” biçiminde tanımlayan gazeteye göre yasak tekrar gelmeliydi. Aynı gazetede Nevzat Güven aldı köşe yazarı 7 Ekim 1944 tarihli “Kara Don” başlıklı yazısında aynı mealde şunları söylemekteydi⁵⁶:

“Bir zamandan beri Adana’da karadon ve şalvar yine aldı ve yürüdü. Sokaklarda adım başında bu acayip ve içine kirli zihniyetin yürüttüğü kılığa rastlanıyor. Halbuki bu kılık yıllarca önce güzel ve cesur bir kararla yasak edilmişti. Bugün görüyoruz ki bu yasak unutulmuştur. Tatbiki kimsenin aklına gelmemektedir.

Zamanında bu yasak kararı alınırken, Türk milletinin medeniyet seviyesini ileri milletler seviyesine yükseltmeyi hedef tutan büyük inkulabın bir sahasında ileri atılan bir adım olacağı düşünülmüştü. Bundan sonra sıkı bir surette takip edilen bu yasak sayesinde ki Adana şehrinin sakinleri medeni kılıklı bir insanlar topluluğu manzarasını almıştır.

Aynı zamanda bir külhanbeyliğin de işareti olan karadon ve şalvarı atan insan bacaklarına pantolon geçirdikten az sonra boynuna da ve bir kravat geçirmek ihtiyacını duyuyor ve daha sonra da bütün hareketlerini bu kılığın icap ettirdiği efendice mecburiyetleri ayarlıyordu. Kısa bir zaman içinde dış çerçevenin, kıyafetin insanlar üzerindeki mesut, terbiyevi tesirini görmeye başlamıştık.

Ne oldu bilinmez? Bir hayli zamandan beri bu işi kovalamaktan vazgeçildi. Manası anlaşılamayan bir gevşeme oldu. Fakat bu gevşeme asla affedilmeyecek ve asla müsamaha ile karşılanamayacak bir şeydir. Çünkü sarık gibi, fes gibi karadonu da yasak ederken iki metroluk bir kumaş parçasının şu veya bu şekilde olması için bir mücadele açmış değildik. Bundan maksat, Türk cemiyetinin şuurundan, fesin karadonun temsil ettiği kirli düşüncü ve duyguyu söküp atmak tır.

İyi düşüncü, duyusu ve iyi hayatı garp medeniyetinde bulduğumuz içindir ki, büyük inkulabımızın ana yolu da bu medeniyete doğru yönelmiştir. Medeniyetler ise bir

⁵² *Son Posta*, 4 Eylül 1935, s. 4.

⁵³ *Akşam*, 26.02.1936, s. 4.

⁵⁴ *Ulus*, 22.02.1938, s. 6.

⁵⁵ *Akşam*, 18 Teşrin Evvel 1944, s. 3.

⁵⁶ *Türk Sözü*, 7 Birinci Teşrin 1944, s. 1-2.

bütündür. Bu bütünleri kasap bıçakları ile ayırarak içinden istenilen parçalar seçilip alınamaz. Onu ancak tam olarak, bütün olarak almak mümkündür. İşte bizim de kıyafete verdiğimiz ehemmiyet bu yöndedir.”

Türk Sözü tarafından bu şekilde 1944'te tekrar gündeme getirilmek istenen şalvar yasağı bu dönemde tekrar uygulanmış mıdır bilinmez. Ancak ilginç olan bir nokta var ki, özgürlükleri geri getireceği iddiası ile iktidara gelen Demokrat Parti iktidarı döneminde de şalvar yasağı Adana'da tekrar gündeme gelmiş ve hatta bir süre uygulanmıştır. Şalvarın yaygınlığını şikâyet eden ve dolayısıyla yasağı gündeme getiren bu dönemde yine yerel basın olmuştur. Yeni Adana gazetesi 1951'de tıpkı Türk Sözü gibi Adana'da günlük yaşamın vazgeçilmez kıyafeti olan şalvarı “*kıyafet laubaliliği*” olarak nitelemekte ve hatta şalvar giyiminin Şapka Kanununa muhalefet olduğu iddiasını dile getirmekte, Bugün gazetesi ise 1952 başlarında erkeklerin şehirde şalvarla dolaşmalarının “*Atatürk inkılaplarının*” apaçık bir ihlali anlamına geldiğini ifade ile yasağın yeniden uygulanmasını talep etmekteydi⁵⁷. Yerel basının şalvar yasağı ile Atatürk inkılapları arasında bağ kurmaya dönük bu yayınlarının etkisinden midir bilinmez, 1952 yılı başından itibaren Adana'da şalvar ve karadonla “*mücadele*” edilmeye başlanmıştır⁵⁸. Anlaşıldığı kadarıyla Adana Belediyesi yerel basındaki yazılar sonrası şalvar/karadon yasağını tekrar uygulamaya karar vermiş, Valilik ile de koordineli olarak yürütülen çalışmalar sonrası yine polisiye tedbirler devreye sokulmuş, polis ve zabıta marifetiyle şalvar giyenler uyarılmış ve hatta bazı vatandaşlara 15 lira gibi bir para cezası da uygulanmıştır⁵⁹. Adana'daki bu son yasak kararını Akşam gazetesinde köşesine taşıyan Şevket Rado 2 Mayıs 1952'de “*Karadon niçin rağbette?*” diye sorarken, esasında bölgede insanların neden şalvar giydiğine dair önemli bir gerçeğe de temas ediyordu. Rado yazısında şalvarın bölgede oldukça yaygın bir kılık olduğunu kabul etmekle birlikte, bunun kıyafet inkılabına yönelik bir hareket olmadığını, aksine sosyo-kültürel ve ekonomik nedenleri olduğunu ifade ile şunları yazıyordu⁶⁰:

“Geçen sene Güney Anadolu'ya gazeteci arkadaşlarla beraber yaptığımız seyahatte karadonlu birkaç vatandaşa görüşmek fırsatını buldum. “Ne için pantolon giymiyorsun?” sorularına köylü vatandaşlar: “Bu karadon çok rahattır beyim, diye cevap verdiler. Bununla oturup kalkmak kolay. Pantolon dar geliyor. İnsanın çalışırken ayağını tuyor. Biz buna bir kere alışmışız. Sonra karadon pantolondan daha ucuzdur. İki buçuk kâğıda dikiveriyorlar. Pantolon öyle değil ki. Daha ucuz olsa yine pantolon giyerim.

Ucuzluk ve alışkanlık. Bir adet değiştirmek için önce alışkanlığı yenmek, sonra vatandaşı pahalıya maruz bırakmamak lazımdır. Belki Güney Anadolu için oranın sıcak iklimine uygun nispeten ince bir bezden, belki karadon bezinden ucuza mal edilmiş pantolonları piyasaya dökmek karadonu kendiliğinden ortadan kaldıracaktır...”

Görüldüğü üzere Şevket Rado burada önemli bir gerçeğe temas ediyordu. Şalvar giyiminin inkılaplara karşı çıkma amacına yönelik olmadığı, aksine gelenek ve kültür ile beraber ekonomik kaygılardan kaynaklı olarak insanların şalvara yöneldiği tespitini yapıyordu. Anlaşılan Adana'da ilk yasaklar başladığında, 1935'lerde belediyenin ucuz pantolon tedarik girişimleri geçen yıllarda istenen sonucu vermemiş, kültürün yanında ekonomik kaygılarla insanlar ister istemez yine şalvar tercih etmek zorunda kalmışlardı⁶¹. Adana'daki 1952'lerdeki

⁵⁷ Gülten Madendağ-Tuncay Bilecen, “Adana'da Demokrat Parti Döneminde Gündelik Hayatın Yerel Basına Yansımaları”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016/02 (03), s. 88-89.

⁵⁸ *Türk Sözü*, 31 Ocak 1952, s. 1-2.; *Akşam*, 3 Mart 1952, s. 2.

⁵⁹ *Ulus*, 1.5.1952.; *Akşam*, 1 Mayıs 1952, s.2.

⁶⁰ *Akşam*, 2 Mayıs 1952, s. 2.

⁶¹ Şapka Kanunu uygulamaları esnasında “Elbise ve şapka avansı” adı altında bir maaşlık mali destek verilerek memurların bu süreçte ekonomik anlamda olumsuz etkilenmemeleri için bir tedbire başvurulmuştu. Bkz. Sakal, “Şapka İnkılabının...”, s.1311.

şalvar yasağı ile ilgili bilgileriniz maalesef bununla sınırlıdır. Yasağın özgürlükler dönemini başlattığını iddia eden Demokrat Parti iktidarı döneminde tekrar gündeme gelmesi ve hatta uygulanması ise ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur.

Sonuç

Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesi 1923'ten itibaren uygulamaya konulan laik, modern ulus-devlet tasarımı ile geçmişten ciddi anlamda kopmak istemiştir. Cumhuriyet dönemindeki bu kopuş hiç şüphesiz en belirgin olarak giyim kuşam alanında kendini göstermiştir. Şapka ile başlayan bu süreç çarşaf ve şalvar yasakları ile devam etmiştir. Bu makalenin de konusunu oluşturan şalvar yasağı 1930'ların ortalarında ülkenin güneyinde Çukurova ve havalisinde uygulanmış olup, söz konusu yasağı şapka sonrasında erkek bedenine yönelik müdahalenin ikinci perdesi olarak da nitelemek mümkündür. Metinde de ifade edildiği üzere bu yasak şapka gibi bir kanun üzerinden değil yerel meclislerde alınan kararlar üzerinden tatbik edilirken, kimi zaman polisiye tedbirlere de başvurulmuştur. Yasağın uygulanmasında zamanla gevşemeler olmuş ve halk, kültür ve geleneğin etkisi ile tekrar şalvar giymeye başlamış, bu da zaman zaman yerel basının en çok şikâyet ettiği konulardan biri olmuştur. Yerel basının bu şikâyetlerinden midir bilinmez, Adana özelinde görüldüğü üzere şalvar yasakları yine dönem dönem uygulanmaya çalışılmış, hatta yasaklar Demokrat Parti dönemine kadar uzanmıştır. Netice itibarıyla şalvar yasağı ilk bakışta tıpkı şapka gibi şekli bir değiştirme ve dönüştürme çabası olarak görünse de esasında geri planda hem geçmişle bağı koparmak, hem de ulus devlet modelinde batılı normları benimsemiş yeni bir kimlik yaratma bir hedefinin var olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Sürelî Yayınlar

1. Resmî Sürelî Yayınlar

T.C. Resmî Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

2. Gazete ve Dergiler

Ahali

Akşam

Cumhuriyet

Samsun

Son Posta

Turan

Türk Sözü

Ulus

Vakit

Hatıra, Tetkik Eser ve Makaleler

- AKGÜNDÜZ, Gülay Özdemir, “Foucault’ta İktidar ve Beden İlişkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S: 38 (Eylül-Ekim 2013).
- AYSAL, Necdet, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, X/22 (Bahar 2011).
- AKTAŞ, Cihan, *Tanzimat’tan 12 Mart’a Kılık-Kıyafet ve İktidar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.
- AKTAY, Yasin, “İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları”, *Sivil Toplum Dergisi*, S: 2, Mayıs- Haziran 2003.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya Mustafa Kemal’in Çankayası*, Bateş Atatürk Dizisi, İstanbul 1998.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- BORA, Taml, *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- GÖLE, Nilüfer, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul 2011.
- İNSEL, Ahmet, “Giriş”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Kemalizm*, c: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- KEYMAN, Fuat, “Şerif Mardin’i Okumak: Modernleşme, Yorumbilgisel Yaklaşım ve Türkiye”, *Şerif Mardin’e Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- KILIÇ, Selâmi, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılâbı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, c: 4, S: 16 (1995).
- MAVİ, İbrahim, *İktidar ve Beden: Türkiye’de Başörtüsü Sorunu*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Karahisar 2012.
- OKUMUŞ, Ejder, “Bedene Müdahalenin Sosyolojisi”, *Beden Sosyolojisi*, Editör: Kadir Canatan, Açılım Kitap, İstanbul 2011.
- ÖZER, İlbeyi, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yaşam ve Moda*, Truva Yayınları, İstanbul 2009.
- SAFA, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.
- SAKAL, Fahri, “Şapka İnkılâbının Sosyal ve Ekonomik Yönü Destekler ve Köstekler”, *Turkish Studies*, 2/4 (2007).